

Antropologien i Antikken.

Forfatterpræsentation ved Ole Høiris

Ole Høiris. *Antropologien i Antikken.*
Aarhus Universitetsforlag 2001
203 sider, 198,- kr.

Antropologien

Inden for antropologien har der gennem tiden været fremstillet en stor mængde faghistorier, bl.a. fordi det er en vigtig vej til at udskille faget som en særlig disciplin inden for videnskabernes verden og til at give faget en identitet. Disse oversigter over faget har stilistisk været meget forskellige. Nogle har været evolutionistiske i en samfundsvidenskabelig forstand, idet de har bragt fortiden til at lede frem til nutiden og dermed legitimeret det ene eller det andet teoretiske standpunkt; andre har været evolutionistiske i naturvidenskabelig forstand, idet de har vist, hvordan faget akkumulerede flere og flere opdagelser på den uendelige vej mod den totale og sande erkendelse. Andre igen har været sekterisk evolutionistiske, idet man har foretaget et skønsomt udvalg af tidligere personer, der har beskæftiget sig med forhold, som man ønskede skulle dominere faget i dag. Hvem, der er fagets vise forfædre, er således ikke en én gang for alle fastslået kendsgerning. Det, der på tværs af alle disse forskelle har været fælles for disse faghistorier har været, at fagets egentlige opkomst er blevet placeret i sidste halvdel af det 19. århundrede med en kulmination omkring fagets universitære etablering med E. B. Tylors (1832-1917) ansættelse på Oxford Universitet som 'reader' i 1884 og som professor i 1896. Referencer til tidligere tiders behandling af antropologiske emner har været mere sporadiske. Enkelte faghistorier har henvist til nationale koryfæer som ikke blot nationens, men også verdens første udøver af faget - Jens Kraft (1720-65) som et dansk bud, Joseph-François Lafitau (1681-1746) eller Jean-Jacques Rousseau (1712-78) som franske og Carl Ritter (1779-1859) eller Theodor Waitz (1821-64) som tyske bud. Og gik man længere tilbage, kunne Herodot kort nævnes, uden at der blev gjort mere ud af det.

I *Antropologien i Antikken* har jeg forsøgt at udvide perspektivet på faghistorien. I stedet for at gøre en kongerække af mere eller mindre professionelle udøvere af antropologien til faghistorie har jeg gjort behandlingen af antropologiens hovedemner til det centrale. Disse emner kan kort sammenfattes som: Hvad er mennesket, og hvori består det universelt menneskelige på trods af fysiske, mentale, samfundsmæssige og kulturelle forskelle; og: Hvorfor er der - givet at menneskene universelt er ens eller i det mindste så sammenlignelige, at det giver mening at sammenligne dem - så store forskelle på mennesker og deres livsformer. Kort kan de to spørgsmål formuleres som: Hvad er forholdet mellem det ens og det forskellige ved og i menneskene og deres livsformer, hvorfor er den menneskelige tilværelse så ens på trods af forskelle (det antropologiske

problem), og hvorfor er den menneskelige tilværelse så forskellig på trods af ensartetheden (det etnologiske problem). Behandlinger af disse problemer har været mangfoldige. Religiøse, mytologiske forklaringer har ikke været ualmindelige og det samme gælder videnskabelige eller i det mindste argumenterede svar på såvel religiøst som verdsligt grundlag, men også inden for alle kunstarterne og inden for underholdningsindustrien er disse emner blevet taget op utallige gange. Når det gælder en emneorienteret faghistorie må der derfor ske en selektion, og den må føre til, at man kun inddrager de behandlinger af emnet, der formuleres i autoriserede former for argumentation, det vil sige indskriver sig i eller refererer til en autoriseret og i tiden dominerende eller for perioden karakteristisk erkendelsesdiskurs, og hvor referencen til denne diskurs giver de konkrete behandlinger af emnerne mening og vægt. Antropologi og etnologi kan dermed kort sammenfattes som et samfunds forsøg på at erkende det fremmede ved at indskrive og begrunde det i egne autoriserede sociale og/eller kulturelle kategorier og diskurser. Hermed kommer disse beskrivelser og analyser også til at udtrykke, hvordan et samfund selv opfatter eller i det mindste ønsker at udtrykke sin identitet i verden og i tiden.

På denne baggrund må etnologiens historie gå tilbage til de tidligste menneskelige samfund, mens antropologiens historie må gå tilbage til de tidligste ekspansive civilisationer. Men selv om der er enkelte skriftrester fra ægypterne, assyrerne og fønikerne, der tyder på, at de også har behandlet både antropologiske og etnologiske emner, så er det først fra antikken, at der er efterladt mere omfattende skriftlige kilder ikke bare om de fremmede, men også om hvorfor de er anderledes, så derfor må det, indtil andet materiale evt. skulle dukke op, være her, en antropologihistorie kan begynde.

I og med ovennævnte definition af antropologi og etnologi er det ikke underligt, at den antikke 'barbarologi' har været objekt for utallige analyser fra antikforskernes side de seneste årtier. Ved at analysere de klassiske beskrivelser og analyser af barbarerne eller de fremmede i bredere forstand har man kunnet fremanalysere de autoriserede sociale og/eller kulturelle kategorier, de forskellige analyser skrev sig ind i, og dermed har man kunnet udbygge forståelsen af antikkens opfattelse af sig selv. Inden for antropologien har man brugt den samme analytiske strategi på rejseberetninger fra renæssancen og oplysningstiden med henblik på at trænge dybere ned i de europæiske selvopfattelser i disse perioder.

Antropologien i Antikken er på baggrund af disse overvejelser en undersøgelse af de antropologiske analyser og deres teoretiske referencer, som grækerne og romerne brugte til at forstå deres fremmede og dermed også sig selv. En sådan analyse fandtes ikke inden for antropologien, og man kan undre sig over, at antikforskningens meget omfattende behandling af den antikke 'barbarologi' overhovedet ikke hidtil er blevet registreret af antropologer, i det mindste ikke med den konsekvens, at der er blevet publiceret om det. En forklaring kan være, som en af antikforskningens udøvere gjorde mig det klart, at der foran indgangen til antikforskningen står et skilt med adgang forbudt for alle, der ikke til fulde behersker den latin og græsk, som antikforskerne har brugt år af deres liv på at tilegne sig. Jeg behersker ikke de to sprog, og derfor har jeg da også været i tvivl,

om jeg skulle inkludere mig på projektet. Men efter at have set, hvordan mit eget fag er blevet behandlet hos de mange antikforskere, der hverken har været på feltarbejde eller kan fremstille et ordentligt slægtskabssystem, valgte jeg at vove forsøget. Og efter at have læst de samme citater fra de klassiske kilder i oversættelser til dansk, svensk, engelsk, tysk og fransk, er min angst for ikke helt præcist at gengive det, der i antikken blev ment med det, der blev skrevet, reduceret kraftigt. Faktisk har det været overraskende at se hvor forskelligt, de samme steder tolkes, både mellem de forskellige nationale forskningsmiljøer og gennem tiden.

i Antikken

Der var ikke nogen sammenhængende antropologisk diskurs i antikken, men de udsagn om barbarerne eller om forholdet til barbarerne der kom, og som ikke bare var rene beskrivelser fra reelle eller fiktive rejser, rejseanvisninger eller fra efterretningsrapporter, udsprang af filosofiske overvejelser med fokus på andre forhold, primært moral eller politik. Derfor forsøger jeg i bogen at sammenfatte de overordnede eller bagvedliggende teorier, der giver mening til de mange konkrete udsagn om barbarernes status. Resultatet heraf er nok så overraskende - i det mindste for en antropolog - at de fleste af disse teoretiske rammer er nogle, som stadig bruges til forståelse af de fremmede i såvel den professionelle antropologi som i andre fag, der beskæftiger sig med fremmede eller dele af deres kultur. Centrale opfattelser fra det 20. århundredes antropologi, som genfindes i de antikke overvejelser, er teorier som evolutionisme, environmentalisme eller økologi og struktur-funktionalisme, og det drejer sig også om etnologiske opfattelser som historisme og transaktionalisme. Og selv fremstillinger af samfundet med en organisme-analogi, konstatering af globalisering som samfundets aktuelle udviklingsstadium samt brugen af barbarerne til at bevise både en dyrisk fortid, man heroisk har udviklet sig væk fra, og en paradisiske fortid, der afspejler såvel menneskets sande natur som udviklingens eller civilisationens negative omkostninger, især de moralske, finder man her. Disse ligheder, som for en dels vedkommende kan skyldes, at kendskab til de klassiske skrifter i en ikke fjern fortid hørte til almindelig akademisk dannelse, kan man selvfølgelig få meget forskelligt ud af, men for mig er det spændende ikke disse ligheder som sådanne, men de overordnede projekter, de skulle forholde sig til. Det er, hvis man også ser på antropologien og etnologien i middelalderen, renæssancen og oplysningstiden, som om, at uanset hvilket større projekt, analyserne skal bidrage til, så er der kun et meget begrænset antal måder at indreflektere det fremmedes årsag eller orden på, og disse måder har man kendt og brugt siden antikken.

I bogen systematiserer jeg primært de antropologiske tekster i en græsk og en romersk del, da der er fundamental forskel på disse i kraft af den græske tænkning i realiteten uoverskridelige adskillelse mellem hellenerne og barbarer og den romerske tænkning idé om den ultimative romanisering af hele verden. Den græske tænkning behandlede generelt set problemet, hvad er barbarernes funktion eller identitet under græsk overherredømme, mens romerne beskæftigede sig med, hvordan det barbariske kunne humaniseres eller romaniseres. Inden for denne opdeling mellem det græske og det romerske, som også synes at afspejle en fundamental arbejdsdeling inden for antikforskningen, er bogen delt i en tematisk og en kronologisk del. De kronologiske afsnit er dels

introducerende i form af en behandling af barbarbegrebets historie og opfattelsen af forholdet mellem barbarerne og grækerne/romerne i de dominerende filosofiske skoler, dels opsummerende i form af en redegørelse for de store linier i den antikke antropologiske teoretiske tænkningens historie.

I den tematiske del behandles de centrale teoretiske erkendelsesformer, hvor barbarerne fungerer som modsætningen til eller perspektivet for forfatterens samtid, såsom a) environmentalisme, hvor forskellene argumenteres ud fra forskellene i geografiske, astrologiske eller det, man dengang forstod ved klimatiske forhold; b) degenerationisme, hvor forskellene systematiseres i et forfaldsforløb fra en oprindelig paradisisk tilstand til et samtidigt moralsk, politisk, åndeligt eller på anden vis forfaldent samfund, ligesom dette forfald begrundes; c) cykliske teorier, som opfatter verdens historiske forløb som bevægende sig mellem nogle store katastrofer i form af syndfloder eller verdensbrande, og hvor udviklingerne eller forfaldene i hver cyklus er mere eller mindre identiske eller udviklet af hinanden; og d) evolutionisme, hvor forskellene er systematiseret i et udviklingsforløb fra en dyrisk oprindelse til en realisering af menneskets egentlige natur eller potentiale i samtiden eller i fremtiden. Endelig vises kort, hvordan opfattelsen af verden som uforanderlig kunne forenes med den antropologiske tænkning. Med reference hertil kan det vises, at der kan udskilles tre etnologiske forklaringer på forskelle, hvor forskelle tilskrives a) forskellige skabelse; b) forskellig begivenhedshistorie hvis tilfældige forløb tilskrives enten guders eller menneskers uforudsigelighed; og c) forskellige klimaers eller omgivelseres indflydelse, hvor omgivelser er geografiske, astrologiske eller andre samfund. Og også på det antropologiske område kan der udskilles tre forklaringer på forskellene: a) forskelligt udviklingsstadium i et evolutionært perspektiv; b) forskelligt forfaldsstadium i et degenerationsperspektiv; og c) forskellig placering i den cykliske udvikling eller i det cykliske forfald. Her sættes samfundene ind i historiske processer, som a) betragtes som reelle historiske processer; b) som nærmest ligegyldige variationer over en fundamental stabilitet; og c) som sansebedrag i forhold til en guddommelig skabt stabil verden. Og endelig vises det, hvordan der inden for såvel de etnologiske som de antropologiske forklaringer kunne skabes hierarkier mellem samfundene, hvad enten disse hierarkier udtrykte selvforherligelse eller civilisationskritik. Det er specielt her, identitetsspørgsmålet træder klart frem.

Antropologien i Antikken

Bogen behandler rigtig mange af de antikke forfattere, der har udtalt sig om og forholdt sig til barbarerne, og hvoraf en del har haft stort set den samme opfattelse. Man kunne måske ønske sig, at jeg havde taget nogle færre og var gået mere i dybden med dem, men jeg har ment, at i og med at dette er den første mere omfattende antropologiske behandling af emnet, var det vigtigt at give en slags systematiseret oversigt over emnets store mangfoldighed. Dertil kommer, at der jo allerede er utallige dybtgående analyser af de enkelte skrifter eller deres forfattere fra de græsk- og latinkyndige, og en lang række af disse, med K. E. Müllers to-bindsværk: *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoribildung. Von den Anfängen bis auf die byzantinischen Historiographen* fra 1972 og 1980 og Y. A. Dagues kæmpeværk: *Le Barbare. Recherches sur la conception romaine de la barbarie et de la civilisation* fra 1981 som de vigtigste, kan man finde referencer til i bogen.

Man kunne måske også ønske sig, at bogen alene var bygget kronologisk op, så de forfattere, der tages op, behandles i deres tids kontekst, og så deres bud på de forskellige fænomener kunne blive behandlet samlet. Når jeg ikke har gjort det, er det ikke kun fordi en dyberegående analyse af de enkelte forfatterskaber forudsætter en meget mere omfattende viden om antikkens historie og samfund, end jeg har, men også fordi jeg ikke har været interesseret i personerne, men alene i de teorier, der blev udviklet og anvendt.

Jeg har således forsøgt at bruge den antropologiske teorihistorie til at fremanalysere formuleringerne af teorierne om barbarerne i antikken. Hermed er det naturligvis nutidens antropologiopfattelse, jeg bruger til at analysere og dermed også give mening til elementer af antikken, men det kan vel ikke være anderledes. Det er i det mindste sket ud fra en viden om, hvordan den antikke antropologiske tænkning senere i middelalderen, renæssancen og oplysningstiden blev forvaltet med direkte reference til antikkens skrifter. *Antropologien i Antikken* er således en bog om antropologi, og en bog der forsøger at trække historien om fagets behandling af etnologiske og antropologiske problemstillinger tilbage til de rødder i antikken, som har vist sig at have næret faget lige siden. Derfor er det en bog, som gerne skulle gøre en klogere på antropologi og derigennem også på de antropologiske sider af antikkens tænkning.